

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

А. О. КОВАЛЕНКО

**СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Київ
ПрофКнига
2018

УДК 330.3 : 338.2 : 502.171

К 56

Коваленко А. О. Стратегічне планування сталого розвитку України / А. О. Коваленко. – К. : ПрофКнига, 2018. – 424 с.
ISBN 978-966-97813-8-3

У монографії висвітлено теоретичні засади стратегічного планування сталого розвитку, розкрито методологічні основи сталого розвитку економіки в природоресурсному та екомодернізаційному вимірах, вивчено особливості стратегічного планування сталого розвитку на сучасному етапі, досліджено територіальний аспект стратегічного планування сталого розвитку та обґрунтовано організаційно-економічні механізми стратегічного планування сталого розвитку в Україні.

Для наукових працівників, фахівців державних органів управління та місцевого самоврядування, викладачів, здобувачів наукового ступеня, студентів економічних спеціальностей.

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (протокол № 8 від 28.08.2018)

Рецензенти:

В. М. Жук, доктор економічних наук, професор, академік НААН України (Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»);

В. С. Кравців, доктор економічних наук, професор (Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»);

В. А. Устименко, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України (Інститут економіко-правових досліджень НАН України).

ISBN 978-966-97813-8-3

© А. О. Коваленко, 2018

© ПрофКнига, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	8
1.1. Смысловое поле та сутнісні ознаки категорії <i>стратегічне планування</i>	8
1.2. Роль і зміст передпланових досліджень у процесі стратегічного планування	27
1.3. Світовий досвід стратегічного планування і державного регулювання економічного розвитку	47
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: ПРИРОДОРЕСУРСНИЙ ТА ЕКОМОДЕРНІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР	71
2.1. Методологічні підходи до розуміння процесів сталого розвитку	71
2.2. Вимірювання сталого розвитку та природно-ресурсного потенціалу в процесі стратегічного планування	92
2.3. Концепт екологічної модернізації економічної системи	112
2.4. Структурно-галузеві виміри сталого розвитку: неоіндустріальний, екологічний і соціальний аспект	132
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	152
3.1. Сутність і практика планового, програмно-цільового та проектного підходів	152
3.2. Система та рівні стратегічного планування в Україні	174
3.3. Стан і перспективи реалізації Цілей сталого розвитку в Україні	194
РОЗДІЛ 4. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	216
4.1. Районування і форми територіально-господарської взаємодії як просторова основа стратегічного планування	216
4.2. Концепт стратегічного планування адміністративно-територіального розвитку в контексті децентралізації влади	238
4.3. Урбанізація і стратегічне планування сталого розвитку міст	257

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	279
5.1. Концептуальні напрями та організаційні аспекти системи стратегічного планування	279
5.2. Економічний механізм екологічної модернізації на zasадах сталого розвитку	295
5.3. Інституційно-ієрархічна модель системи стратегічного планування в Україні	313
ВИСНОВКИ	334
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	340
ДОДАТКИ	404

ПЕРЕДМОВА

Подолання українським суспільством кризових явищ і труднощів зростання та послідовний вихід на траєкторію стабільності й піднесення потребує відповідного концептуального забезпечення, яке б відображало багатоаспектну коеволюцію сучасного світу, належне місце в ньому України та шляхи досягнення бажаного стану. Вимогам до такого забезпечення відповідає концепція сталого розвитку як імперативу суспільного життя та державної політики в економічній, соціальній та екологічній сферах, яка має свої переваги порівняно з традиційними теоріями економічного зростання і розвитку, забезпечує узгоджене співіснування людини та природи.

Реалізація еколого-економічних складових сталого розвитку суспільства потребує відповідних економічних, організаційних і управлінських засад та інституціонального забезпечення. Вирішення цього завдання можливе шляхом застосування планового підходу та інструментів стратегічного планування, включаючи передпланові дослідження, прогнози, плани, програми, проекти. Цей підхід і відповідний йому інструментарій свого часу позитивно зарекомендував себе у розв'язанні крупних проблем економічного розвитку на вітчизняних теренах, а також успішно застосовується в зарубіжних країнах і на субрегіональному рівні.

Процес переходу від існуючого стану до бажаної моделі сталого розвитку, враховуючи сучасне соціально-економічне становище суспільства і національної господарської системи, передбачає модернізацію економічної та соціальної сфер з урахуванням екологічного та природоресурсного чинників з метою створення нового середовища проживання та відтворення.

Важливість вищенаведеної проблематики підкреслюється її присутністю в засадничих актах законодавства та державних і міжнародних програмних документах. Так, Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» передбачено, що такі засади базуються, зокрема, на забезпеченні *сталого* соціально-економічного розвитку України. Серед основних засад внутрішньої політики в економічній сфері – *модернізація* національного виробництва, промислової та соціальної інфраструктури. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015)

передбачає забезпечення *сталого* розвитку держави, стійкого зростання економіки *екологічно невиснажливим* способом. Усе вищенаведене в цілому охоплюється Цілями сталого розвитку, визначеними Організацією Об'єднаних Націй.

Вагомий внесок у розробку теорії та практики еколого-економічних і соціоекологічних проблем забезпечення сталого розвитку, в тому числі з використанням планових інструментів, зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А. Г. Аганбегян, Р. Акофф, Е. Б. Алаєв, О. М. Алимов, О. Ф. Балацький, І. К. Бистряков, С. М. Бобильов, О. М. Бородіна, О. В. Бузгалін, Б. В. Буркинський, О. О. Веклич, Д. К. Гелбрейт, В. А. Голян, О. Г. Гранберг, Б. М. Данилишин, Г. Дейлі, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, Й. М. Дорош, Т. О. Євсюков, В. М. Жук, Ш. І. Ібатуллін, В. В. Івантер, У. Кінг, В. В. Кістанов, Д. Кліланд, Ф. Н. Клоцвог, А. І. Колганов, В. С. Кравців, В. І. Куценко, Л. В. Левковська, І. М. Лицур, І. І. Лукінов, Д. С. Львов, В. Л. Макаров, Л. Г. Мельник, В. В. Микитенко, Є. В. Мішенін, О. Д. Некипелов, Я. Б. Олійник, В. Ф. Павленко, Г. Паулі, Б. М. Порфирьев, О. С. Пчелінцев, Б. А. Райзберг, В. К. Симоненко, А. В. Степаненко, В. М. Степанов, А. М. Сундук, В. А. Устименко, С. К. Харічков, Т. С. Хачатуров, М. А. Хвесик, В. В. Химинець, Б. С. Хорєв, Н. І. Хумарова, Л. Т. Шевчук, Р. І. Шніпер. Економічні та соціоекологічні аспекти модернізації висвітлюються у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. М. Геєць, С. П. Глінкіна, М. І. Зверяков, В. Л. Іноземцев, Ю. В. Кіндзерський, Г. Б. Клейнер, І. П. Кулясов, Е. М. Лібанова, В. М. Полтерович, В. Я. Шевчук, Й. Шумпетер, О. М. Яницький.

Кожен із означених аспектів – концептуальні засади сталого розвитку, теорія і практика планування, сутність і зміст суспільної модернізації – є тією чи іншою мірою вивченим у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Водночас мало розробленою і нерозв'язаною залишається інтегруюча для всіх трьох названих аспектів теоретико-методологічна проблема переходу до сталого розвитку на засадах стратегічного планування у природоресурсному та екомодернізаційному вимірах із застосуванням відповідного методологічного й методичного інструментарію. Саме це й зумовлює актуальність нашого дослідження, метою якого є розв'язання важливої наукової проблеми – розроблення та обґрунтування теоретико-методологічних засад стратегічного планування сталого розвитку в контексті забезпечення раціонального природокористування та ефективної екологічної модернізації в Україні.

Ця праця ґрунтується на дослідженнях автора, виконаних під час роботи в науковому колективі Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» та Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України. Автор вважає своїм обов'язком висловити глибоку подяку науковому консультанту – директору інституту, доктору економічних наук, професору, академіку НААН України, заслуженому діячу науки і техніки України Михайлу Артемовичу Хвесику, а також усім колегам, з якими обговорювалася ця праця та які надали фахові поради, зауваження й підтримку під час її підготовки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Смыслове поле та сутнісні ознаки категорії *стратегічне планування*

Проблематика стратегічного планування сталого розвитку в контексті екологічної модернізації України постала перед нами закономірно як пошук відповіді на запитання: яка модель економічного розвитку країни здатна вивести вітчизняну економіку з кризи, зробивши її функціонування регульованим, керованим суспільними інтересами, з урахуванням кращих світових парадигм (практик) сталого розвитку, напрацьованих суспільством на сьогодні, з урахуванням необхідності забезпечення раціонального природокористування та модернізації української економічної системи на екологічних засадах.

Т. Кун під *парадигмами* розуміє визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковій спільноті модель постановки проблем і їх вирішень [334, с. 11]. У своєму усталеному вживанні поняття парадигми на думку Т. Куна означає прийняту модель або зразок [334, с. 44].

Як зазначається у колективній праці вчених ДУ ІЄПСР НАН України «Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України» за наук. ред. акад. НААН України М. А. Хвесика, нова модель функціонування економіки України може бути сформована на основі концепції сталого розвитку, котра визначає світоглядну позицію людини і суспільства щодо суті відносин з приводу використання наявних природних, екологічних та інших ресурсів [412, с. 4]. Ця думка розвивається в ще одній праці вчених установи «Національна парадигма сталого розвитку України», де йдеться про те, що є всі підстави охарактеризувати концепт сталого розвитку як нову соціально-економічну парадигму [421, с. 5]. Вищенаведене вимагає теоретико-методологічного переосмислення багатьох положень вітчизняної економічної науки і практики.

Можна погодитися з В. Д. Базилевичем, що нині на перший план виходить завдання адекватного відображення нової соціально-економічної реальності, що формується в процесі